

‘Weerbaarder, guller en attractiever’

Naar een nieuwe aanpak voor het veen
in het Lage Midden van Fryslân

Anita Andriesenprijs 2020

Opgave

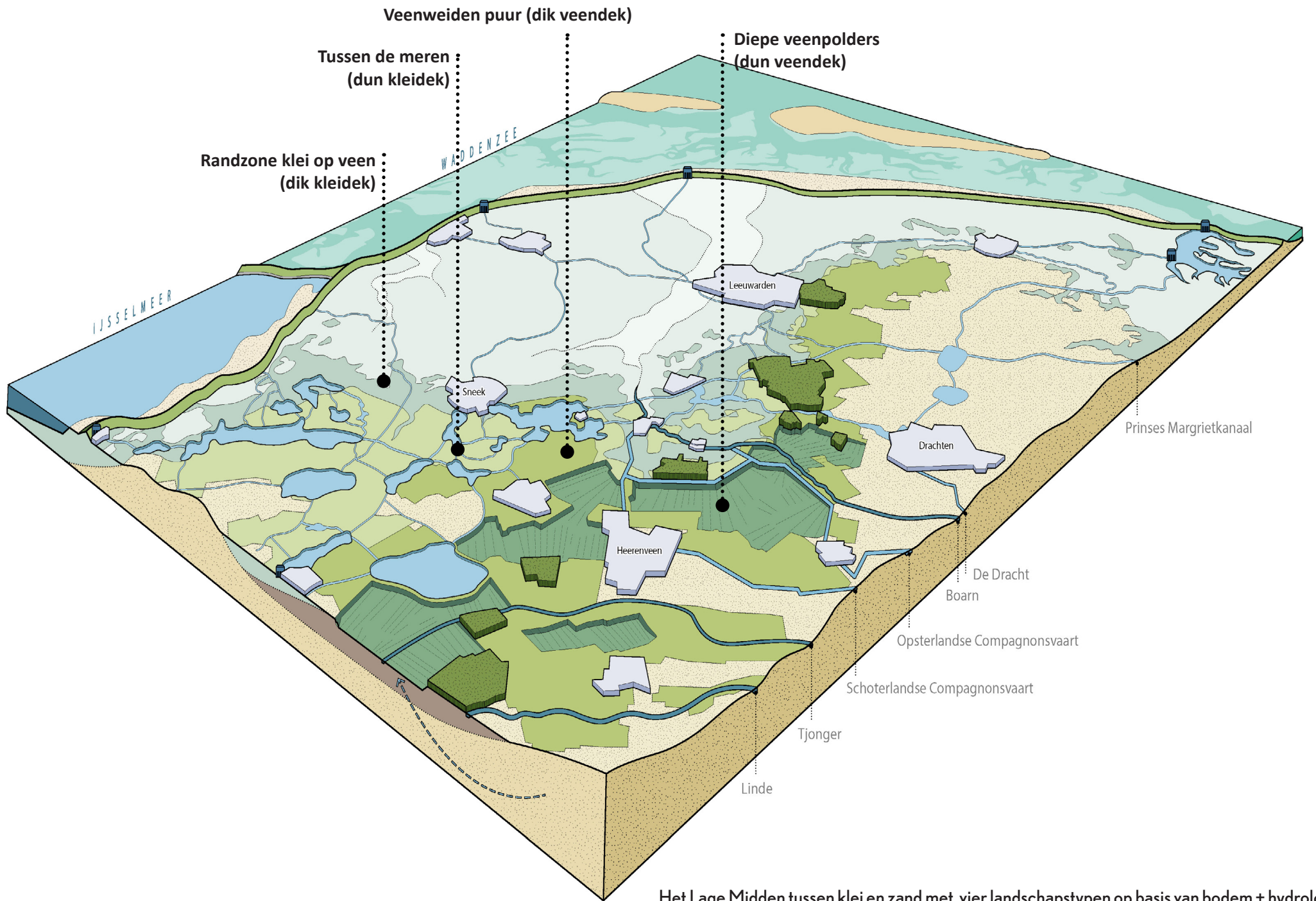
Hoe ziet de toekomst van de veengebieden in het Lage Midden van Fryslân eruit als de volhoudbaarheid van het Friese watersysteem in het licht van de klimaatverandering leidend is? Wat betekent vernatting voor het beperken van bodemdaling en de vermindering van de CO₂-uitstoot? Maakt een dergelijke aanpak rendabele agrarische bedrijven mogelijk? En kan zo meerwaarde ontstaan voor natuur en omgevingskwaliteit?

Ontwerpend onderzoek en een 'soft space' als ruimte voor debat en bewustwording

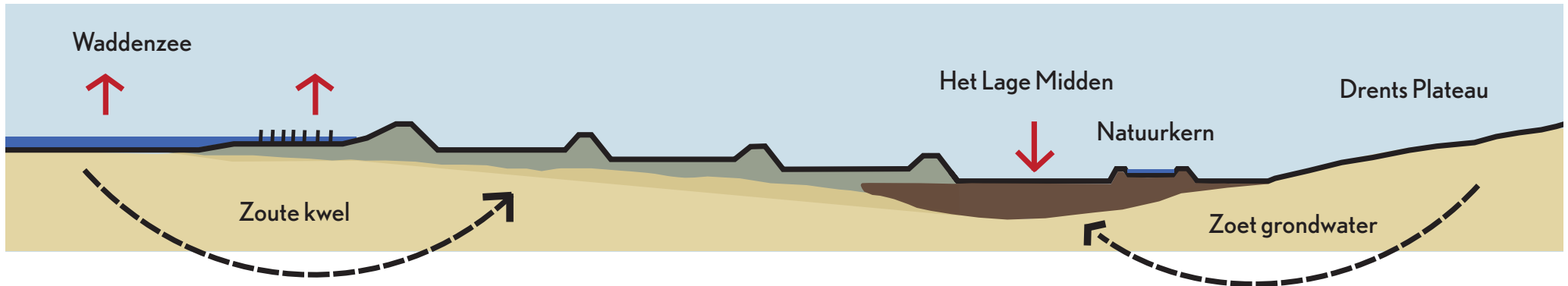
Het wegzakkende veenweidegebied is een onderwerp met scherpe tegenstellingen, grote belangen en, volgens velen, onvoldoende voortgang. In 2018 is in het kader van Leeuwarden-Fryslân Culturele Hoofdstad van Europa de manifestatie Places of Hope georganiseerd op initiatief en in opdracht van het ministerie van Binnenlandse Zaken. Belangrijk onderdeel van Places of Hope was het veenatelier. Gedurende zes maanden is door een groep van landschapsarchitecten, landbouweconomen, klimaatwetenschappers en ambtenaren van waterschap en provincie gewerkt aan een integrale toekomstvisie voor het Friese veenweidegebied. Door middel van gesprekken met boeren op locatie, bezoeken aan kwetsbare laagveenmoerassen en een reeks van intensieve schetssessies is via ontwerpend onderzoek verkend wat een weerbare toekomst voor het Lage Midden zou kunnen zijn. Dit heeft geresulteerd in een verbindend handelingsperspectief richting 2050. Het perspectief is vervolgens ter discussie gesteld in een reeks van gesprekken in een 'soft space'. Maarten Hager, curator van Places of Hope omschrijft dit als volgt: "plekken buiten de reguliere politiek-bestuurlijke orde waar soms strategische doorbraken in het denken ('new possible futures') worden gerealiseerd".

De debatruimte van Places of Hope kende tribunes gemaakt van pallets in een omgeving waarin de verbeelding aan de macht is. Er zit dynamiek in de ruimte. De sprekers en het publiek kunnen niet aan elkaar ontsnappen. Het levert levendige gesprekken op, waarbij de emoties hoog oplopen, maar er is een gesprek, geen confrontatie. En de gesprekken leveren een diepgaande bewustwording op; de veenweideproblematiek is divers, is complex, maar nietsdoen is geen optie meer. Of zoals toehoorder Niek Smits het later in een blog verwoord: "Het moment dat ik me bewust werd van de ernst en de schaal van het veenweideprobleem was tijdens de University of Hope bijeenkomst 'Perspectief voor dalend Nederland' in 2018".

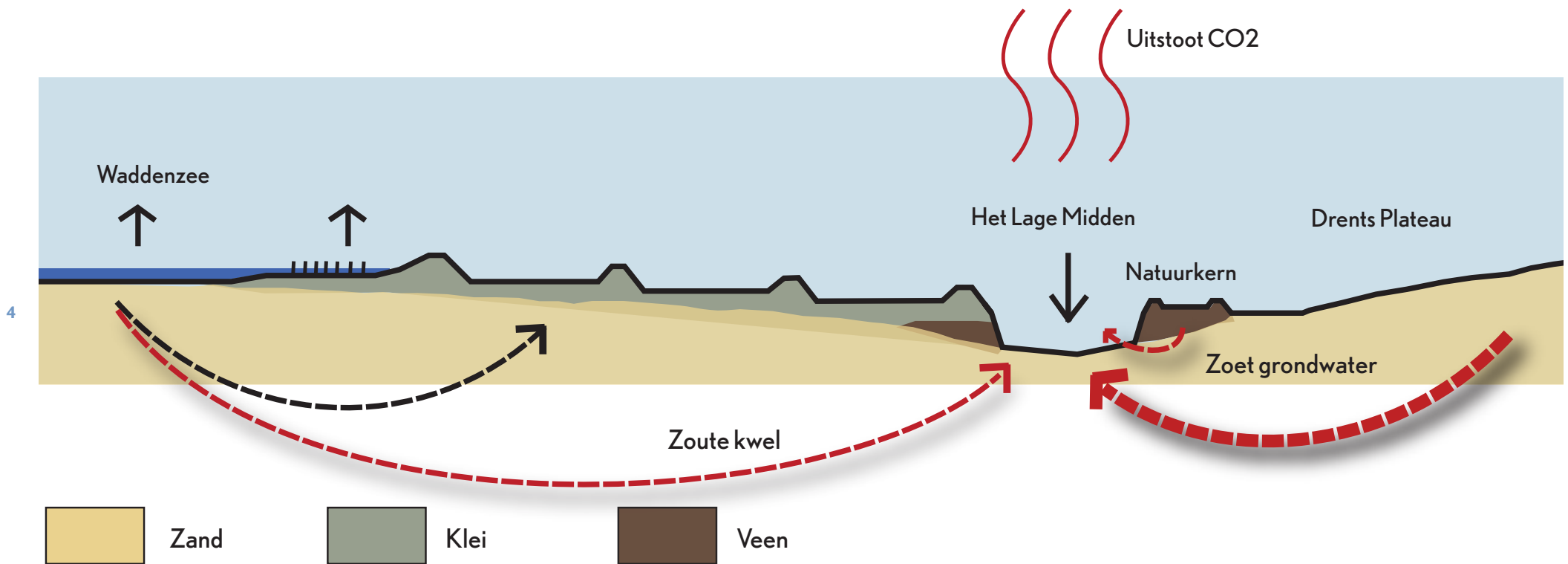

Het Lage Midden tussen klei en zand met vier landschapstypen op basis van bodem + hydrologie

Huidige doorsnede van het Friese landschap, van noordwest naar zuidoost, met een stijgende zeespiegel en een dalende veenbodem

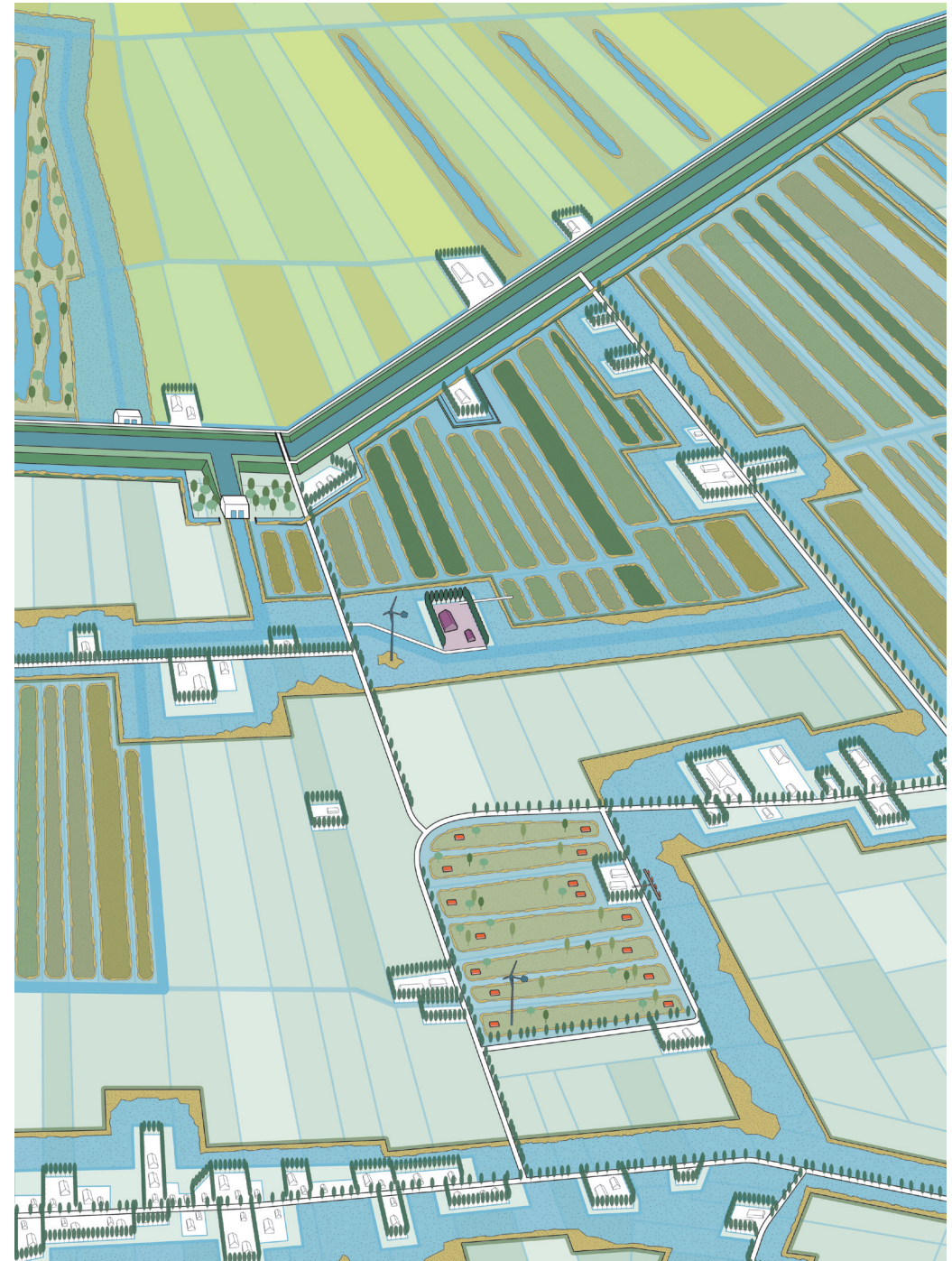
Toekomstige doorsnede van het Friese landschap bij voortzetting van het huidige landgebruik. Moerassen en beekdalen in wijde omgeving kampen met verdroging door 'leegloop' naar de dalende omgeving. Daarnaast degradeert de bodem naar zand met keileem, verzilt de diepe ondergrond op termijn en vindt er een forse uitstoot van CO-2 plaats

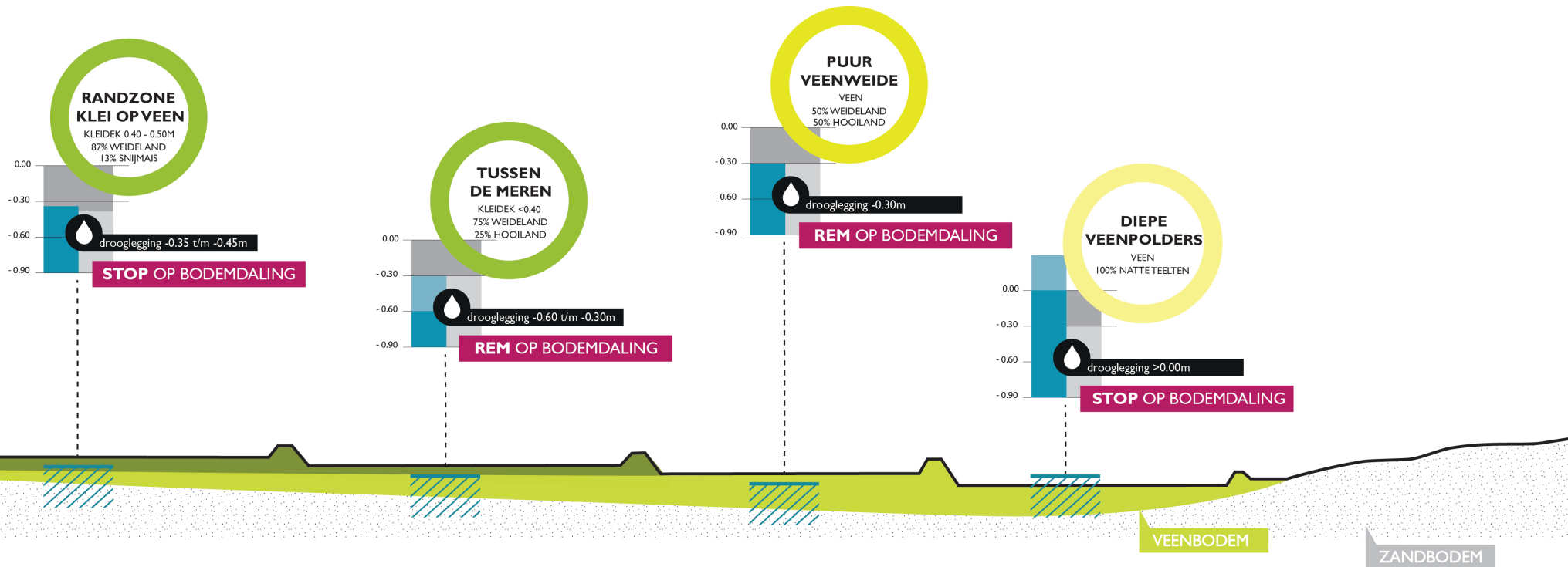
Handelingsperspectief met koppelkansen

Veenbodemdaling en klimaatverandering vragen om een systeemverandering, een andere manier van denken. In het licht van klimaatverandering is het op termijn nodig om meer ruimte voor water in het Lage Midden van Fryslân te creëren. Ruimte om water te kunnen bergen in natte tijden, maar ook ruimte om gebiedseigen water in droge perioden beschikbaar te hebben én om verzakken van huizen en wegen tegen te gaan. Bovendien is het verhogen van het waterpeil – in elk van de vier typen veengebieden op een verschillende manier – onvermijdelijk om de bijdrage van de Friese veengebieden aan de CO₂-uitstoot te beperken of zelfs te stoppen. Door de voorgestelde veranderingen in het (grond-)watersysteem zullen de Natura 2000 gebieden niet meer verdrogen en zich kunnen ontwikkelen tot robuuste, toekomstbestendige Natura 2050 gebieden.

In het veenatelier is onderzocht of het aangepaste peilbeheer rendabele vormen van landgebruik in het Lage Midden van Fryslân mogelijk maakt. Het blijkt dat er ook op termijn nog goed te boeren valt. Weliswaar moeten melkveehouderijbedrijven vanwege de verminderde draagkracht van de bodem en vanwege een andere voerbalans met minder vee toe, maar er hoeft minder of zelfs geen voer van buitenaf betrokken te worden. Berekeningen laten zien dat de bedrijfsresultaten vergelijkbaar blijven met het huidige niveau. Wel zijn er tussen nu en de langetermijn aanpassingen nodig die investeringen vergen. Het atelier suggereert om daar een 'veenfonds' voor in het leven te roepen, onder andere gevoed door de gekapitaliseerde vermeden CO₂ uitstoot, en een grondbank op te richten als onderdeel van een 'ruilverkaveling 2.0'.

De ruimtelijke resultante is een Lage Midden waarin - voortbouwend op de historische verkavelingen - niet alleen de toekomstige boer een goede boterham verdient, maar ook een veel afwisselender en toegankelijker regio voor recreanten en inwoners kan groeien. Het wordt een gebied met een grotere ruimtelijke kwaliteit waar je graag gaat wandelen, fietsen, kanoën en suppen. Een gebied met nieuwe vormen van wonen. Kortom, een gebied waar je zin krijgt in de toekomst!

Doorsnede over de vier soorten veengebied, de mogelijke ontwateringsdiepte en het gevolg daarvan voor de bodemdaling

Vier gebieden en vier vormen van landgebruik richting 2050

6

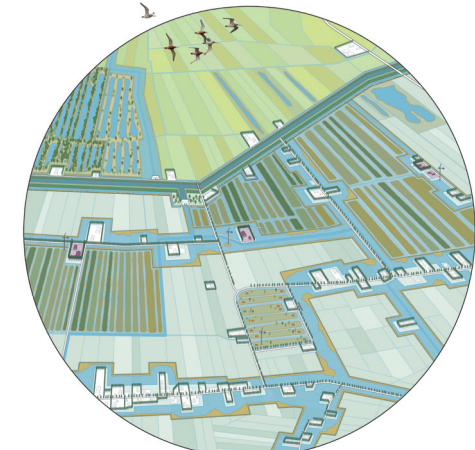
'Randzone klei op veen'; gangbare melkveehouderij op 100% weideland

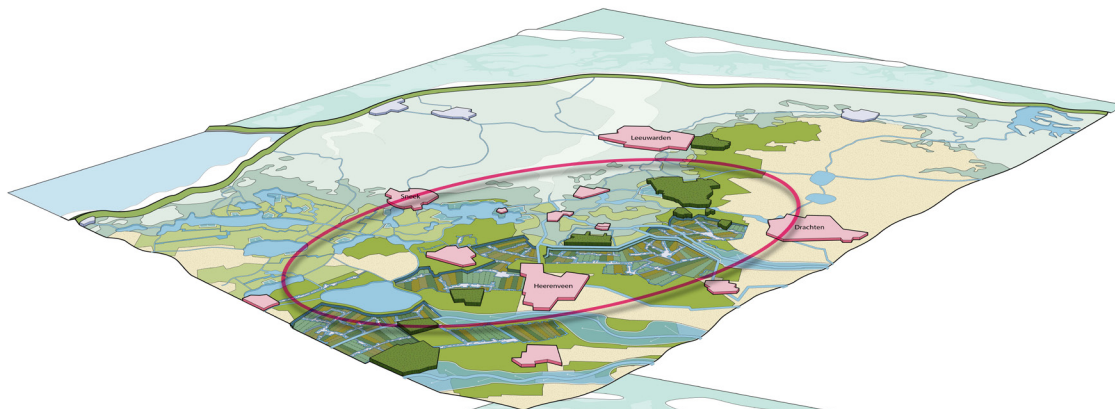
'Tussen de Meren'; 75% weideland en 25% hooiland

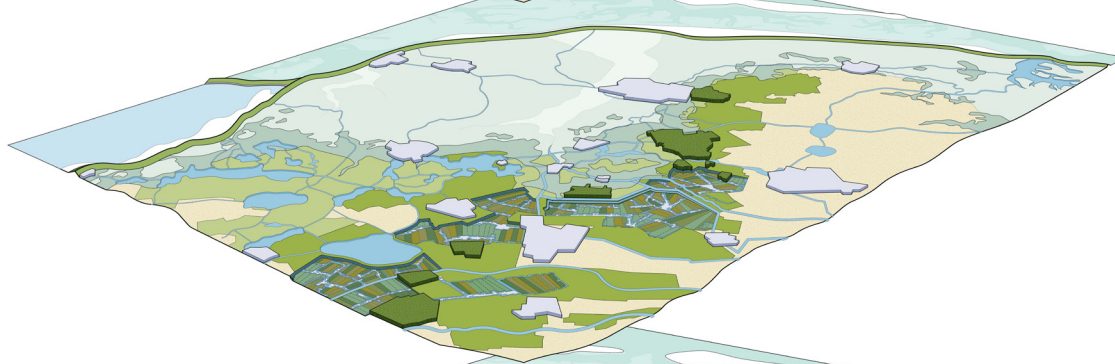
'Puur veenweiden' met 50% hooiland; natuurinclusieve melkveehouderij

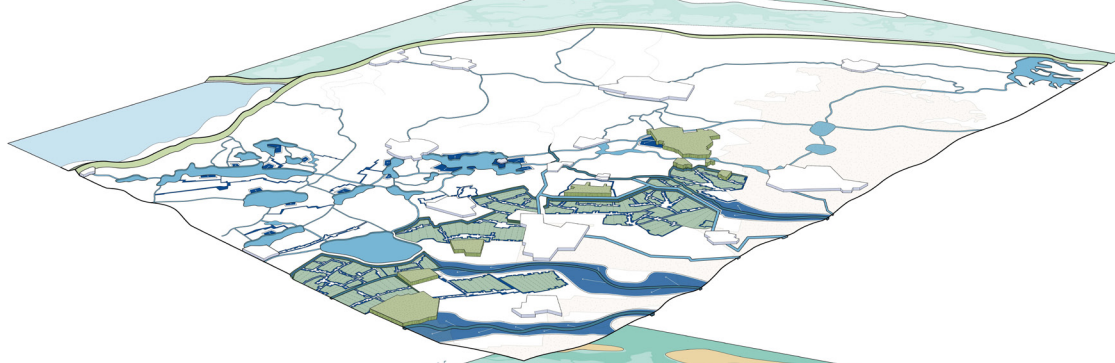
'Diepe veenpolders'; kringloplandbouw met natte teelten en plek voor tiny houses

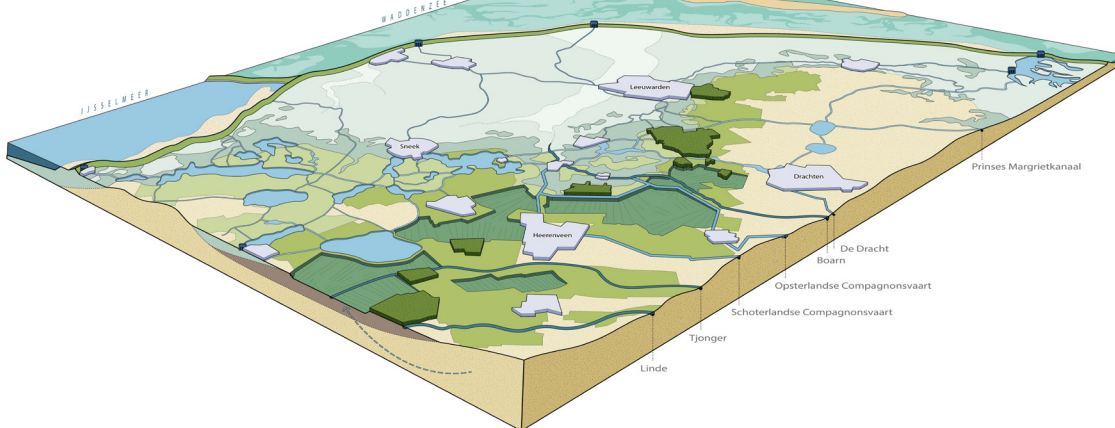
Divers en aantrekkelijk landschap

Rendabel landgebruik

Toekomstbestendig watersysteem

Bodemopbouw Lage Midden

Doorwerking opbrengst veenatelier

Naast een bredere bewustwording van de problematiek zijn de resultaten en de methodiek van het veenatelier breed gepubliceerd:

- Jaarboek landschapsarchitectuur en stedenbouw, 2019
- Extra hoofdstuk in de tweede, herziene druk van 'Vloeiend landschap, over de toekomst van het Friese landschap', maart 2020
- Artikel in 'De levende natuur', themanummer over natuurinclusieve landbouw, september 2019
- Artikel 'Naar een weerbaar en volhoudbaar laagveenlandschap' in tijdschrift 'Landschap', december 2018
- 'Vormgeven aan inclusieve ontmoetingen in de energietransitie', Urban Futures Studio, Universiteit Utrecht, juni 2020
- De resultaten zijn meegenomen in de MKBA voor de veenweideperspectieven waarvoor door Provinciale Staten van Fryslân opdracht is gegeven, 2018-2019

Het belangrijkste wapenfeit is dat de resultaten van het veenatelier zijn opgenomen in de Maatschappelijke Kosten Baten Analyse voor het Friese veenweidegebied ('MKBA remming bodemdaling in het Friese veenweidegebied', september 2019). Uiteindelijk zijn - na besluitvorming in Provinciale Staten - de uitkomsten van het veenatelier als 'initiatiefvoorstel', samen met het 'landbouwvoorstel', gezamenlijk mede richtinggevend geworden voor het veenweidebeleid van de provincie de komende jaren. Uitwerking zal plaatsvinden in gebiedsprocessen, waarbij het gebiedsproces in Aldeboarn-De Deelen op dit moment het verst is gevorderd als 'kansrijk gebied'.

8

Colofon

Onderzoek en ontwerp:

Peter de Ruyter (Bureau Peter de Ruyter Landschapsarchitectuur)
m.m.v. Daniëlle Hollants,
Paul Plambeck, Nina de Munnik
(Buro Sant en Co Landschapsarchitectuur)
Theo Vogelzang, Henri Prins (Wageningen Economic Research)
Wiebren van Stralen (Living Lab natuurinclusieve landbouw)
Gert Jan van den Born (Planbureau voor de Leefomgeving)
Jan van Rijen, Auke Vogelenzang, Eva Ruiter, Iris Koppert,
Jos Schouwenaars (Wetterskip Fryslân)
Bertus de Jong, Stephan Smeijers (Provincie Fryslân)

Atelierleiding:

Jandirk Hoekstra (H+N+S Landschapsarchitecten)

Curatoren Places of Hope:

Maarten Hajer, Urban Futures Studio
Michiel van Iersel, Non-Fiction

Projectleider Places of Hope:

Hanna Lára Pálsdóttir, ministerie BZK

Denktank:

Lenneke Büller (Stichting Beekdallandschap Koningsdiep/De Nije Boarn)
Hans vd Werf (Milieufederatie Fryslân), Harmen Stellingwerf (Kadaster),
Jack vd Wal (Provincie Fryslân), Bram Verhave (Staatsbosbeheer),
Tommy Bolleboom (Rijkswaterstaat), Betty Bannink (Gemeente
Leeuwarden), David van Zelm van Eldik (Ministerie BZK),
Michiel van Dongen (Ministerie BZK), Michel Lascaris (RCE),
Jasper van Belle (van Hall Larenstein Hogeschool),
Jan Jansen (Ministerie LNV), Wieke Tas (Ministerie LNV)